

Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

Αλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.474](https://doi.org/10.12681/mnimon.474)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΛΟΥΚΟΣ Χ. (1991). Αλέξης Πολίτης, Η ανακάλυψη των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών, Αθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ. *Μνήμων*, 13, 406-408. <https://doi.org/10.12681/mnimon.474>

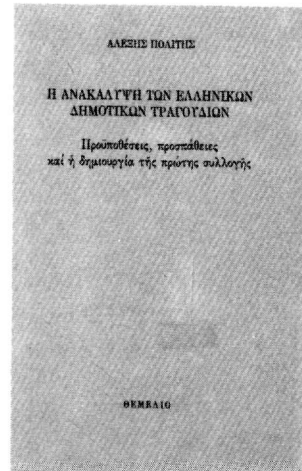
Ἄλξης Πολίτης, Ἡ ἀνακάλυψη τῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν, Ἀθήνα, Θεμέλιο, 1984, 422 σ.

Τὸ ἔργο μοιάζει μὲ ἀστυνομικὴ ἱστορία: ἐνῶ περιμένεις ἀπὸ κάποιον «φωτισμένο» Ἕλληνα τὴν ἀνακάλυψη, τὴν πρωτοβουλία ἔχουν οἱ Γερμανοὶ ρομαντικοί, γιὰ νὰ κλέψει τελικὰ τὴν παράσταση ἓνας Γάλλος. Ἡ διαφορὰ ἐδῶ εἶναι ὅτι ἐπειδὴ ὁ Ἄλξης Πολίτης δὲν εἶναι μυθιστοριογράφος ἀλλὰ ἱστορικός, χωρὶς νὰ μᾶς στερεῖ ἀπὸ τὴν ἀγωνία μας, μᾶς ἐξηγεῖ ἀναλυτικὰ καὶ μεθοδικὰ ποιοὶ καὶ γιατί φαίνονται νὰ ἀποκλείονται ἀπὸ τοὺς πιθανοὺς «υπόπτους» καὶ ποιοὶ καὶ γιατί συγκεντρώνουν τὶς περισσότερες προϋποθέσεις γιὰ τὸ ἐγχείρημα: τὴν ἔκδοση τῆς πρώτης συλλογῆς. Ἐχεις, πάντως, τὴν αἴσθηση ὅτι ὡς τὸ τέλος ὅλα εἶναι πιθανὰ —ὄχι μικρὸ ἐπίτευγμα γιὰ ἓνα ἱστορικὸ ἔργο.

Ξεκινώντας ὁ συγγραφέας ἀπὸ τὴ βασικὴ θέση ὅτι προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνακάλυψη τῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν εἶναι ἡ διαμόρφωση ἐθνικῶν συνειδησέων, ἀναζητεῖ τὶς πρώτες σχετικὲς ἐνέργειες στὴ Δυτικὴ Εὐρώπη, στὴν περίοδο, χοντρικὰ, 1770-1830. Ἐκεῖ μὲ τὴν πολλαπλὴ ἀνάπτυξη, τὴν κυριαρχία μερικὲς φορές, τῆς μεσαίας τάξης ἐπαναπροσδιορίζονται οἱ ἔννοιες τοῦ ἔθνους καὶ τοῦ κράτους. Ἡ γένεση τῶν ἐθνικῶν συνειδησέων ὀδηγεῖ στὴν ἐμφάνιση τοῦ ρομαντισμοῦ καὶ τῶν ἐθνικῶν λογοτεχνικῶν σχολῶν. Στὴν Γερμανία, ἰδιαίτερα, ὅπου ὑπῆρχε πρόβλημα ἐθνικῆς ἐνότητας, ἡ ἀνακάλυψη τῆς ἐθνικῆς λογοτεχνίας λειτούργησε ὡς πολιτισμικὴ ἀπάντηση στὸ αἴτημα γιὰ αὐτόνομη ὑπαρξὴ τοῦ ἔθνους. Ἡ στροφή, ἐπομένως, τῶν Γερμανῶν στὴ δημοτικὴ τους ποίηση συνδύαζε τὶς πνευματικὲς τάσεις μὲ τὶς πολιτικὲς ἀνάγκες, ἀνταποκρινόταν στὰ αἰτήματα τῆς κοινωνίας, γι' αὐτὸ καὶ καρποφόρησε. Ἀντίθετα, στὴ Γαλλία, ὅπου δὲν συνέτρεχαν ἱστορικὸι λόγοι, καθυστέρησε τὸ λαογραφικὸ ἐνδιαφέρον.

Ὅταν ἡ ὀπτικὴ γωνία τῶν Εὐρωπαϊῶν ἀλλάξε ὡς πρὸς τὸ λαϊκὸ τους πολιτισμὸ καὶ τὰ λαϊκὰ τραγούδια ἐνσωματώθηκαν στὴ λογιόσυνη, τὰ ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια δὲν ἔμειναν ἔξω ἀπὸ τὸν προβληματισμὸ τους. Ἡ ἔνταξη αὐτὴ ὀφείλεται κυρίως στὸ γεγονός ὅτι εἶχαν ἀρχίσει σταδιακὰ οἱ ΝεοἝλληνες νὰ θεωροῦνται ἀπόγονοι τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων. Στὴν ἀλλαγὴ αὐτὴ δὲν συνέβαλαν μόνο οἱ περιηγητὲς ἀλλὰ καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Ἕλληνες μὲ τὴν ἔντονη, ἀπὸ τὸ 18ο αἰῶνα κυρίως, παρουσία τους στὰ μικρὰ καὶ μεγάλα κέντρα τῆς Εὐρώπης. Τὸ 1800 τὸ μάθημα τῆς νέας ἐλληνικῆς γλώσσας ἄρχισε νὰ διδάσκεται στὴν École des langues orientales.

Στὸ δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου παρακολουθοῦνται οἱ προσπάθειες, ἀπλὲς ἢ πιὸ σύνθετες, γιὰ τὴ δημιουργία συλλογῶν ἐλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Ἀναλυτικὰ περιγράφεται ἡ ἀπόπειρα (1804) τοῦ J.C.L. de Sismondi, Ἑλβετοῦ γαλλόφωνου, τοῦ ὁποῦ ἀναζητεῖται ἡ θέση στὸ κύκλωμα τῶν ἰδεῶν τῆς ἐποχῆς, ὁ φιλελληνισμὸς του, ἡ σχέση του μὲ τὸ γερμανικὸ ρομαντισμὸ, τὸ τί εἶχε στὸ νοῦ του ὅταν ἐνδιαφερόταν γιὰ τὰ ἐλληνικὰ δημοτικὰ τραγούδια.

Δέν μπορεί νά μήν ἐπισημάνει κανείς ἐδῶ τήν εὐρύτητα τῶν πηγῶν καί βοηθημάτων στά ὁποῖα ἀνέτρεξε ὁ συγγραφέας γιά τόν ἐντοπισμό τῶν μαρτυριῶν πού χρειάζοταν. Ἄλλά δέν εἶναι μόνο ἡ εὐρύτητα, εἶναι, κυρίως, ἡ κριτική χρησιμοποίηση τῶν πληροφοριῶν. Ὁ χειρισμός τῶν παραπομπῶν στίς ὑποσημειώσεις, ὁ τρόπος παρουσίας τῶν παραθεμάτων εἶναι ἕνα μάθημα ἱστορικῆς μεθόδου. Δείχνουν, συγχρόνως, καί τὸ σεβασμὸ τοῦ συγγραφέα πρὸς τὸν ἀναγνώστη.

Ἡ ἀπόπειρα τοῦ Sismondi ἀποδείχθηκε πρῶιμη. Δέκα χρόνια ἀργότερα, στὰ 1814-1815, ὁ Γερμανὸς βαρόνος Werner von Haxthausen θὰ ἀνανεώσει τήν προσπάθεια καί θὰ ἐπιτύχει τὸν καταρτισμὸ τῆς πρώτης συλλογῆς ἀπὸ 50 τραγούδια. Τὸν βοήθησε τὸ εὐνοϊκὸ κλίμα τῆς Βιέννης: ἡ ἰσχυρὴ ἑλληνικὴ παροικία καί ἡ ἀφιξὴ ἐκεῖ πολλῶν λογίων μὲ ἀφορμὴ τὸ συνέδριο τῆς Βιέννης. Τὰ τραγούδια μεταφράστηκαν στὰ γερμανικά καί παρουσιάστηκαν, ἀνάμεσα σὲ ἄλλους, στὸν Κοπιτάρ, τὸν J. Grimm, τὸν Γκαίτε, τὸν ἱστορικὸ B. G. Niebuhr. Δέν τυπώθηκαν ὅμως καί ἔτσι ἡ ἀπήχησή τους ἔμεινε στὸν κύκλο τῶν μυημένων.

Οἱ εὐρωπαϊκὲς αὐτὲς ἀναζητήσεις φαίνεται ὅτι εἶχαν κάποια ἀπήχηση στοὺς Ἕλληνες, ἰδιαίτερα σὲ ὀρισμένες κοινωνικὲς ὁμάδες, ὅπου ἡ οἰκονομικὴ ἀπογείωση εἶχε δημιουργήσει τίς προϋποθέσεις γιά μεταλλαγές στίς συνειδήσεις, γιά διανοητικὴ ἀπελευθέρωση. Ἡ κυρίαρχη τάση εἶναι αὐτὴ τοῦ Κοραῆ: τὸ ἑλληνικὸ ἔθνος θὰ διαμορφωθεῖ μὲ τὴ διεύρυνση τῆς παιδείας πού θὰ ἐπιτρέψει τὸ φωτισμὸ του καί θὰ τὸ ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸ σκοτεινὸ παρελθόν, ἐνῶ ἕνας ἀριθμὸς λογίων θὰ ἀναλάβει τὸ σχετικὸ ἔργο. Ἡ σύλληψη αὐτὴ στηρίζεται στὰ σχήματα τοῦ Διαφωτισμοῦ. Ὁ Ἀλέξης Πολίτης προβάλλει ὡς ὑπόθεση ἐργασίας μία παράλληλη ἐκδοχή: μήπως σὲ ἄλλα περιβάλλοντα ἀπὸ αὐτὰ τοῦ Παρισιοῦ, στὴ Βιέννη γιά παράδειγμα ἢ τὴν Τεργεστή ἢ τίς πόλεις τῆς Γερμανίας, οἱ ἐκεῖ ἐγκατεστημένοι Ἕλληνες ὀδηγοῦνται σὲ μιὰ ἄλλη σύλληψη τοῦ ἐθνισμοῦ πού στηρίζεται στοὺς προβληματισμοὺς τῆς γερμανικῆς σκέψης, σύμφωνα μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ἔθνικη συνείδηση «προϋπάρχει στὸ λαὸ καθαρότερη καί χρέος τῶν ἡγετιῶν τάξεων εἶναι νὰ τὴν προβάλλει καί διόλου νὰ τὴν ὑπερβεῖ». Ἡ διερεύνηση αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης ὀδηγεῖ στὴ διαπίστωση ὅτι ὀρισμένες μαρτυρίες φαίνεται νὰ ὑποδηλώνουν ὅτι ὑπῆρξε καί ἡ τάση αὐτὴ, ἀλλὰ παρέμεινε περιθωριακὴ. Μὲ τὴν ἐκρηξή, μάλιστα, τῆς Ἐπανάστασης παύει τελείως νὰ ὑφίσταται γιὰτί οἱ Ἕλληνες ἐπιβεβαιώνουν πλέον τὸν ἐθνισμὸ τους μὲ τὰ ὄπλα καί ὄχι μὲ κείμενα φιλολογικά. Ἡ Ἐπανάσταση χρειάζεται γιά τοὺς σκοποὺς τῆς τὰ ἰδεολογικὰ ὄπλα τοῦ Διαφωτισμοῦ ὄχι τοῦ Ρομαντισμοῦ. Τὰ τραγούδια πού κυρίως χρησιμοποιοῦνται εἶναι οἱ πολεμικοὶ θούριοι.

Ὡστόσο, ἡ Ἐπανάσταση τῶν Ἑλλήνων συνταράσσει τίς εὐρωπαϊκὲς συνειδήσεις, ἰδιαίτερα στὸ χῶρο τῆς φιλελεύθερης ἀντιπολίτευσης. Μέσα σὲ ἕνα κλίμα ἔντονου φιλελληνισμοῦ ὁ Γάλλος J. A. Buchon πλησιάζει πολὺ κοντὰ στὴν ἔκδοση τῆς πρώτης συλλογῆς ἑλληνικῶν δημοτικῶν τραγουδιῶν. Φαίνεται ὅμως ὅτι δέν εἶχε τὴν ἀπαιτούμενη φιλολογικὴ προετοιμασία. Τὸ κενὸ καλύπτει ὁ συμπατριώτης του Κ. Φοριέλ (1823: ἡ ἀγγελία τῆς ἔκδοσης, 1824-1825: ὁ πρῶτος καί δεύτερος τόμος τῶν *Chants populaires de la Grèce moderne*) ὁ ὁποῖος ἐπιβάλλεται ἀμέσως μὲ τὴν ποιότητα τῆς δουλειᾶς του καί ἀποθαρρύνει, ἔτσι, τὴν παράλληλη προσπάθεια τῶν Γερμανῶν, πού τὴν ἐνθαρρύνει καί ὁ Γκαίτε, νὰ προλάβουν τὸν Φοριέλ μὲ τὴν ἔγκαιρη ἔκδοση τῆς συλλογῆς τοῦ Haxthausen.

Στὸ τρίτο τμῆμα τοῦ βιβλίου παρουσιάζεται ὁ Claude Fauriel (1772-1844). Αὐτοδίδακτος ἀλλὰ μὲ εὐρύτατη μόρφωση καί γλωσσομάθεια θὰ ἐπηρεάσει μὲ τὴν ἔντονη

προσωπικότητά του πρόσωπα όπως ο Victor Cousin, η Mme de Staël, ο B. Constant, ο A. Manzoni κ.ά. Έργο ζωής του ή «Ίστορία τής ποίησης του Νότου». Η διερεύνησή του θα ώθήσει τον Φοριέλ να αναζητήσει τη γένεση τής ποίησης σε όλες τις λογοτεχνίες. Είχε, επομένως, όλα τα εφόδια να εκτιμήσει τη σημασία των δημοτικών τραγουδιών. Η Έλληνική Έπανάσταση, παράλληλα, αποτέλεσε, μεταξύ των άλλων, πρόκληση για τις δημοκρατικές του πεποιθήσεις (ο ίδιος άνηκε στον κύκλο των Ίδεολόγων). Θέλησε να συμβάλει κι αυτός στη διεύρυνση των φιλελληνικών τάσεων τής γαλλικής κοινωνίας. Οί νεοέλληνες φίλοι του τον συνέδραμαν με τις πληροφορίες τους. Μερικοί από αυτούς προβάλλονται πλουσιοπάροχα, και άπολαυστικά, μέσα από τις σχέσεις τους με τον Φοριέλ: ο ύπολογιστής A. Μουστοξύδης, ο αισθαντικός Τριαντάφυλλος Πατσούρας, ο έριστικός Χριστόδουλος Κλονάρης, ο Ν. Πίγκολος, ο Ίω. Γ. Μακρής, ο Ν. Μαυρομμάτης. Ο κύκλος δηλαδή του Κοραή, αν εξαιρέσουμε τον Μουστοξύδη —ο τελευταίος είχε βοηθήσει και τον Sismondi στον καταρτισμό τής συλλογής του, ενώ ο Θ. Μανούσης τον Haxthausen. Όλοι όμως αυτοί στάθηκαν άπλως συλλέκτες και πληροφορητές. «Η συλλογή των δημοτικών τραγουδιών, έπισημαίνει ο Α. Πολίτης, «είναι έργο του Φοριέλ, όχι τής έπαφής του με τους Έλληνες φίλους του», «αυτός πρόβαλλε μια πολιτισμική άξία που δεν συμπεριλαμβανόταν στον κόσμο τους».

Ο Φοριέλ νόμισε ότι η έκδοση των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών θα ήταν ένα μικρό διάλειμμα στο μεγάλο του έργο για την ποίηση του Νότου. Έπειδή αυτό δεν ολοκληρώθηκε, τα ελληνικά τραγούδια, ή μόνη αυτότελης εργασία του, τον εξέφρασαν περισσότερο από όσο ο ίδιος είχε φανταστεί.

Στο τέταρτο και τελευταίο τμήμα του βιβλίου ο συγγραφέας, με ζηλευτή φιλολογική έπάρκεια, έπιχειρεί να άνασυγκροτήσει τα διάφορα στάδια τής εργασίας του Φοριέλ: από τη συγκέντρωση των πρώτων τραγουδιών ως την παράδοση του τελικού σώματος στο τυπογραφείο. Η περιπλάνηση αυτή —που δεν θα ήταν δυνατή χωρίς τη «ψηλαφητή» σχέση του συγγραφέα με τα κατάλοιπα του Φοριέλ— άναδεικνύει και τη στάση του Φοριέλ άπέναντι στο ύλικό του: «είχε ξεπεράσει τα όρια τής εποχής του». Το έπίμετρο («άποσπασματικό χρονικό τής έκδοσης») και τα διάφορα παραρτήματα ολοκληρώνουν το έργο.

Η σκιαγράφηση αυτή μεταφέρει πολύ άμυδρά τον πλούτο τής άφήγησης και των έπιχειρημάτων του συγγραφέα. Τα δημοτικά τραγούδια είναι ένα θέμα έντονα ιδεολογικοποιημένο γιατί συνδέεται με τη λαϊκή δημιουργία και την έθνική ταυτότητα. Ο Α. Πολίτης, στηριζόμενος σε έξαντλητική έρευνα των πηγών και κριτική άντιμετώπιση των όσων έχουν ως τώρα γραφεί σχετικά, διατυπώνει άπόψεις που έρχονται σε πλήρη άντίθεση με καθιερωμένα σχήματα. Το έργο του άνήκει στην κατηγορία εκείνων που μπορούν να ευαισθητοποιήσουν όχι μόνο τους έπαγγελματίες ιστορικούς και φιλόλογους, αλλά τους εκπαιδευτικούς, τους φοιτητές, κάθε φιλόσοφα.

ΧΡΗΣΤΟΣ ΛΟΥΚΟΣ